

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC
SOLUTIONS

CHO'LPON KICHIK NASRIY ASARLARIDA AYOLLAR
OBRAZIGA XOS TRANSFORMATSION JIHATLAR

Alijonova Oydinoy Alijon qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti magistranti, O'zbekiston

g.b.rustamova@buxdu.uz

Annotatsiya. *Jadid adabiyoti, xususan, Cho'lpon ijodi adabiyotimizning durdona asarlari sirasiga kiradi. Bu davrda yozilgan asarlar g'oyaviy pishiqdigi, obrazlar mukammalligi, syujetlarning izchilligi bilan ham ahamiyatlidir. Bugunga qadar jadidchilik harakatining yetakchilaridan biri bo'lgan Cho'lponning nasriy asarlari janr xususiyatlari, hikoyalari strukturasi, nasriy asarlarida tagma'no qatlamlarini o'rganish borasida ilmiy izlanishlar olib borilgan. Bu kabi izlanishlar esa, cho'lponshunosligimizni yanada boyitadi. Ushbu maqolada Cho'lpon hikoyalaridagi ayyollar obraziga xos transformatsion xususiyatlar tadqiq etiladi.*

Kalit so'zlar: *badiiy umumlashma, obyektivlik, kutilmaganlik effekti, izchillik, ziddiyatlar ketma-ketligi, syujet maydoni.*

Cho'lpon iste'dodiga xos lirik nazokat va nafasat shoir nasriy asarlarining ham o'ziga xosligini belgilab keladi. Cho'lpon qaysi mavzuga murojaat etmasin, badiiy voqelikni poetik va obrazlar orqali mujassamlashtirishga erishdi. Shu ma'noda uning o'tgan asrning 20-yillarida yozgan "Oydin kechalarda", "Seni ko'p ko'rmasun" "Qor qo'ynida lola", "Novvoy qiz" singari hikoyalari o'zbek adabiyotidagi lirik nasrning dastlabki mumtoz namunalari. Cho'lpon bu hikoyalarida o'zbek xotin-qizlarining ayanchli taqdirini turli badiiy rejada tadqiq etar ekan, har bir jamiyatning taraqqiyot darajasi shu jamiyatning xotin-qizlarga bo'lgan munosabati bilan belgilanadi, degan g'oyani bu asarlar orqali anglatishga intilgan. Umuman olganda, o'zbek xotin-qizlarining mustamlakachilik sharoitidagi taqdiri tasviri Cho'lpon she'riy ijodining ham, kichik epik asarlarining ham, "Kecha va kunduz" romanining g'oyaviy yo'nalishini ham belgilab bergan.

"Qor qo'ynida lola" hikoyasida ayol va qizlarning nozik his-tuyg'ulari, taqdir oldida itoatkorligini sabr-toqatini ko'rishimiz mumkin. Hikoya qahramoni Sharofatxonning otasi Samandar aka ilgaridan ot chiqargan savdogar, bir necha yil savdosi yurishib o'tgan bahorda kasodga uchragan. Bor-budini qarz to'lash uchun sotgach, juda so'fi bo'lib eshonnikiga qatnaydign bo'lgan. Kunini eshonnikida o'tkazadi. Onasi Qumribibi oddiy, sodda, eriga itoatli bir o'zbek ayoli. Sharofatxon esa bu oilaning yakka-yolg'iz farzandi. Asar Sharofatxonning tengqur dugonalari bilan koptok o'ynayotgani bilan boshlanadi. Sharofatxonning bolalarcha "Hu, qochmay o'lg'in, tutilding-ku" – deyishida uning bolalarcha beg'uborligi, o'yinqaroqligini ko'rishimiz mumkin. [1; 319-320] Hikoyani o'qishni boshlagan o'quvchi dastlab ohanglarga e'tibor qaratmaydi. Shuning uchun ham jabrdiyda – Sharofatxonni o'ksik siniq ovozda tasavvur qiladi. Ammo otasining nomi

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

chiqqan savdogarligi, shu jihatdan ham hikoyamiz qahramoni erkalik, o'yinqaroqlikda yakka ekanligi uning ovozi qat'iyat, hukmfarmolik (*Baribir qancha siqib quritmoqchi bo'lsak-da xo'l to'p chiqmaydir, boshqa kimning to'pi bor?*) siltalash, dimog'dorlik, (*-Voy, o'la qolay, hech qaysilaringda yo'qmi?*) dugonalari uning oldida xijolat tortishi, o'zlarini aybdordek his etishi (*Meniki bor edi-yu, tunov kuni Gulnor o'lgur yo'qotib qo'yibdir*) dan uning dugonalar davrasida bechora qiz emas, qat'iyatli qiz ekanligi anglashiladi.

Yoshi bir joyga borib qolgan eshonga nazr qilingan Sharofatxonning ayanchli taqdiri hikoyaning asosiy g'oyasi ekanligi asardagi eshonning uyidan chiqqan ikki yigitlarning suhbatidan anglashiladi:

“– Ho 'x-ho, ko 'cha juda qorong 'i-ku!

– Shuni aytgil-a, osmonda dorig 'a ham bitta yulduz topilmaydur!

– Yuraber. Bu kecha xuddi eshonbobongning ko 'nglidagidek bo 'libdir.

– To 'g 'ri-da, men qizga achinaman, boyaqish kelib-kelib kimniki bo 'ldi-ya!...

– Nimasini aytasan, otasining uyi kuysin, odam emas ekan!

– Soqolinini oppoq tutadek qilib, nevarasidek bir qizni aravadan olishini qara, kishi chidamas ekan. Shuni bir narsaga o 'xshatgum keldi-yu, o 'xshata olmadim-da! shu payt urchakda poylab yotgan Mamat qorovul gapga qo 'shiladi:

– Nimasini aytasiz, yigitlar, dunyo o 'zi shunday teskari dunyo ekan... Lolaning ustiga qor yo 'g 'di... ” [4; 326]

Cho'lpon ushbu hikoyada badiiy umumlashmadan mohirona foydalanadi. Sharofatxonning taqdiriga hammaning: ota-ona, qo'ni-qo'shni, eshonning ham aybdor ekanligini yanada aniqlashtirib beradi. To'y daragini eshitib qizga achingan mahalladoshlarining baralla yor-yor aytgan ayyollarni-da qizning ayanchli qismatiga dahldor etadi.

“Seni ko'p ko'rmasun” hikoyasida ham biz o'zbek ayolining iztiroblari haqida so'z boradi. Hikoya qahramoni Xadichaxon ikki o'g'ilning onasi. Eri Roziqjon qishloqlik dehqon, to'rt-besh tanob yerda ishlab ro'zg'orini tebratadi. Ro'zg'ori onasi, xotini, ikki o'g'li va o'zidan iborat. Hammasi binoyidek ketyotgandi. O'tgan bahorda Roziqjon xuftongacha daladan qaytmadi. Xotini sodda emasmi, “bugun o'roqni bo'lsa, narigi jo'gari tomonga suv bog'lamoqchi edi”, - deb o'ylaydi. Zamon esa notinch. Tun yarmida eshi qoqiladi. Eshikni ochgani chiqqan kampir “Voy bolam” qaytib kiradi. Bolasini yo'lda beklar otib ketganini aytishadi. Ayol otadan keyin eriga suyanadi. Suyangan tog'i ham qulaydi.

U boshiga tushgan ko'rguliklardan es-hushini yo'qotadi. Qo'shni bolalar “Xadi jinni” deb ot qo'yadi. Uni yaqindan bilganlar esa achina boshlaydi. Xadichaxon esa yolg'iz qolgan o'g'li bilan ovunadi. Uning kelajagi kamolidan umidvor bo'ladi. Yuqoridagi har ikki hikoyada qahramonlarimizning keying taqdiri noayon qoladi. Xuddi “Kecha va kunduz” romanidagi Zebining qamoqdagi va undan keyingi taqdiri mavhumligicha qolgani kabi. Bu kabi yakunlarni Cho'lpon hikoyalarida ko'plab uchratish mumkin. Adib

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

yuqoridagi ikki hikoya orqali zamon zayliga, o'z taqdiriga ko'ngan, chorasiz, kechishni-da, ortga qaytarishnida imkoni bo'lmagan lahzalar qiynog'ida kuymalanayotgan ayollarni bosh qahramon darajasiga ko'taradi.

Zamonaviy o'zbek hikoyachiligining takomilda Cho'lponning munosib hissasi bor. Xususan, "Oydin kechalarda" novelistik hikoyaning adabiyotimizdagi ilk va mumtoz namunasi sanalishi mumkin. O'zi tasvirlayotgan milliy turmush va milliy psixologiyani juda yaxshi bilgan adib hikoyani qurishda jahon adabiyotidagi eng ilg'or tajribaga tayanadi. Jumladan, adib "obyektiv" tasvir imkoniyatlaridan maksimal foydalanadi, badiiy voqelikka turli nuqtalardan qarash intrsospeksiya "kutilmaganlik effekti" kabi vositalardan samarali foydalanadi. Adabiyotimiz uchun yangi bo'lmish mazkur usul va vositalarning milliy ruhga yo'g'rilgan holda olib kirilgani o'quvchi ommani bu xildagi asarlarni qabul qilishga tayyorlashni osonlashtirishi jihatidan muhim edi. [5; 282]

"Qizil shohi ko'ylak, qopqora sochlari yerda sudralgan" iffatning, nafosatning, mehrigiyoning qadrini oyoqosti qilib, otasining iflos odatini davom ettirgan Qodirjon hikoyada razil va pastkash bir inson sifatida gavdalansa, o'n gulidan bir guli ham ochilmagan kelin go'zallik va ezgulikning xorlangan ma'budasi o'laroq ko'rinadi. Yo'q, u razillik va pastkashlik oldida mag'rur qoya singari qad ko'tarmaydi. Balki razillikdan ozor chekayotgan, razillikka qarshi kurashga tayyor bo'lmagan, shuning uchun ham mehr va madadga, ko'makka muhtoj ayol sifatida e'tiborimizni tortadi. Cho'lponning bu hikoyasida biz ikki holatni ko'ramiz. Cho'lpon xotin-qizlarga munosabatning kirib kelishi yaxshi bo'lmagani, ular haq-huquqining kamsitilgani uchun jamiyat e'tiborini ayollar taqdiriga qaratmoqchi bo'lgan. Ikkinchidan mustamlakachilik davrining boshlanishi bilan bizga ichkilikbozlik, axloqsizlik singari illatlar natijasida xotin-qizlarni kamsitish yanada avjiga chiqqan.

Cho'lpon "Oydin kechalarda" hikoyasida ana shu illatlarni bartaraf etish, o'zbek xotin-qizlariga xos vafo, iffat, go'zallik va ruhiy boylikning qadriga yetish hamda ularga bo'lgan munosabatni keskin o'zgartirish g'oyasini ilgari suradi. Hikoya hajm nuqtayi nazaridan kichik bo'lishiga qaramay, yozuvchi unda Zaynab kampirning ham, kelinning ham ruhiy holatini katta mahorat bilan ochgan. Cho'lpon hikoyalari so'ngida o'quvchini so'roqlar qurshoviga otadi. Savollarga ko'madi. Har bir kitobxonning o'z fikri, o'z dunyoqarashi bor. Xulosalar ham shuga yarasha. Derazadan atrofga qaragan mingta odam ming xil narsani ko'radi. Ming xil narsaga e'tibor qaratadi. Adabiyot ham shunday. Har kimning o'z ko'zi, o'z so'zi bor. "Ozod Sharofiddinov asarning yaxlit butunligi, muallifning "kompozitsion tafakkuri" ni e'tiborga olgan holda xulosa chiqaradi: Darhaqiqat, Cho'lpon nigohi tushgan hayot parchasida "milliy turmush" ning botiniy poeziyasiga emas, ma'nan majruh etuvchi biqizlikka e'tibor beradi.

Xulosa qilib aytganda, buyuk adib Abdulhamid Cho'lpon ham nazm-u nasrida ayollar ta'limi masalasini ilgari surish orqali ayollarning haq huquqini tanishga, o'zining nimalarga qodir ekanligini anglatishga undadi. Hikoyalarida uquvsiz, irodasiz, zamon zayli, taqdirga osongina ko'nib ketadigan, soddaligi tufayli balolar qozonida qaynagan,

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

qiyinchiliklarni boshidan kechirgan ayol qizlarni ko'zlarini ochishga, dunyoga yanada teranroq nazar tashlashga chorlamoqchi bo'ldi. Shuni ham aytib o'tish joizki, Cho'lpon o'zining nasriy asarlarida ezilgan, turmush qiyinchiliklari qozonida qaynagan, nomusi, orzulari toptalgan, jamiyatda, oilada bir so'z aytishga-da haqqi bo'lmagan, o'z taqdiri o'zgalar qo'lida o'yinchoq bo'lgan xotin-qizlar haqida hikoya qiladi. Bu hikoyalarda voqelik bor. Hikoyani mutolaa qilgan har qanday kitobxonda o'tgan asr ayollarining kechmishi, turmush manzaralari nomoyon bo'ladi. Hayot oq va qora ranglardan iborat. Agar qora rang bo'lmasa biz oq rangni anglamaymiz, tanimaymiz. Buyuk adib o'z hikoyalarida ana shu qoraliklarni tasvirlaydi. O'zining ilgari surgan qarashlari, fikrlari orqali xotin qizlarni ilmi bo'lishga, o'z taqdirini o'zlari tanlashga, o'z orzu maqsadlari uchun kurashishga, o'zligini tanishga undaydi.

REFERENCES:

1. Cho'lpon. Kecha va kunduz. – Toshkent: G'afur G'ulom , 2020.
2. Naim Karimov. Cho'lpon (ma'rifiy roman). – T: Sharq, 2003.
3. Nasiba Norova. "Badiiy obrazlar paradigmaticasi.
4. Cho'lpon asarlar. – T: Akademnashr. 2-jild, 2016.
5. Safarov X. Hikoyada davr ruhi. O'zbekiston adabiyoti va san'ati. 7-son
6. D.Quronov. Cho'lpon nasri poetikasi. – T : Sharq, 2004. – B.350-354.

